

## Egy arisztokratikus bölcshalálára

**Bognár József  
(1917-1996)**

Változatos és gazdag életpálya zárult le 1996. november 3-án, amikor elhunyt a magyar közgazdaságtudomány egyik legkiválóbb és legismertebb képviselője. Sokrétű és termékeny volt ez az életút, egymást követő sajátos történelmi korok terméke, melyek elmúlásával biztosak lehetünk benne, hogy hozzá hasonló a jövőben már aligha járhat be bárki is. Bognár József a múlt századi reformkor nagy alakjainak kései követőjeként a kiemelkedő szaktudást széles látókörrel, mély bölcsességgel és elkötelezett hazaszeretettel egyesítette. Politikus tudós vagy tudós politikus volt-e inkább? A lényegét akkor ragadjuk meg legjobban, ha úgy fogalmazzunk: tudós államférfi.

Sohasem tévesztette szem elől a történelem menetének fő vonalát; a külföldi tapasztalatok alapján jelölte meg Magyarország fejlődésének kívánatos irányát; lankadatlan szorgalommal, reformerként munkálkodott az ország felemelkedéséért; pragmatikus államférfiként nemcsak a célt látta maga előtt, hanem a megvalósítás korlátait is mindig figyelembe vette; miniszterként dolgozott egy olyan kormányban, amely nem egészen az ő ízlése szerinti összetételben, neki nem igazán tetsző politikát folytatott; közéleti szereplőként nagyon sokan, nagyon sokféle körből tekintettek rá tisztelettel és szeretettel; és mindennek ellenére élete végéig megmaradt bölcshalál, befelé forduló, elmélkedő gondolkodónak.

Politikai elfogadottsága a kutatói szabadság általános szintjét jóval meghaladó lehetőségeket adott neki. Tulajdonképpen „könnyű” dolga volt: szakmai életútjának nagyobbik része olyan korokon ívelt át, amikor a tudomány álláspontját előadva szükségképpen jó ügyek mellett érvelt. Ez persze nem kímélte meg őt attól, hogy harcolni kelljen igazáért, terveierért – sőt olykor munkatársaiért is.

Valódi tudományos értékei, nem pedig hivatali beosztása, „tudománypolitikai” rangja miatt szerzett nemzetközi hírnevet, de nem is az itthoni rendszer – Nyugaton mindig szívesen fogadott és jól honorált – bírálatával érdemelte ki külföldi tudományos és egyéb intézmények „jóindulatát” és meghívását. Pedig a kritika egyáltalán nem állt távol egyéniségétől: tudományos előadásokban, akadémiai vitákban sokszor ragadtatta el magát, és ilyenkor valósággal mennydörgött a hangja. Némegyszer fordult ez elő vele az Országgyűlésben is, ahol pedig – legalábbis páratlanul hosszú, 45 éves képviselői pályafutásának több mint kilenczeted részében – ez egyáltalán nem volt általános.

Közéleti ember maradt akkor is, amikor már nem vállalt kormányzati tisztséget. Véleményére mind tanácsadó testületekben, mind informális beszélgetésekben igényt tartottak vezető gazdaságpolitikusok. A két utolsó parlamenti ciklusában a költségvetési bizottság elnökeként tevékenykedett, s – az akkori képviselői lehetőségek korlátait igencsak áthágva – szenvedélyesen fellépett az exportvezérelt növekedésért, a világgazdasági változásokhoz való alkalmazkodásunkért.

Kiemelkedő műveltsége (végzettsége szerint nem közgazdász, hanem bölcshalál volt), érdeklődése predesztinálta őt a tudományos diplomata pályájára. A Kulturális Kapcsolatok Intézetének elnökeként sokat tett a magyar alkotó értelmiség nemzetközi integrációjáért. Diplomata mivolta azonban más területen is megnyilvánult: az ő vezetésével született újjá a Magyarok Világszövetsége, amely utat talált a nyugati emigrációhoz, és – a legszélsőségebbeket kivéve

– *modus vivendit* sikerült kialakítania a Magyarországot politikai okokból elhagyottak széles körével. Diplomataként érdemeket szerzett Szent István koronájának visszaszerzésében is.

Számos közéleti fórumon szerepelt, igen sok testületben vállalt tagságot. Az 1980-as évek elején egyik munkatársa megszámolta, hány bizottságnak volt tagja: 32-nek (többek között a Közgazdasági Szemle szerkesztőbizottságának is)! Ennyifelé persze nehéz lett volna egyformán helytállni. Ő ezt a problémát úgy oldotta meg, hogy a kevésbé fontos területek közül csak azoknak az üléseire ment el, amelyeknek a működésében zavarok jelentkeztek, vagy amelyek nem az általa helyesnek tartott irányban fejlődtek. Több cikluson át tagja volt a Magyar Tudományos Akadémia elnökségének, és hat éven át vezette a Gazdaság- és Jogtudományok Osztályát. Sok éven át alelnöke volt a Magyar Közgazdasági Társaságnak. Az ő adományával indult útjára 1989-ben a Magyar Közgazdász Alapítvány. Neve azonban az egyik legelismertebb szakmai műhellyel, az 1973-ban általa alapított Világgazdasági Kutató Intézettel forrott egybe, amely az alatt a csaknem két évtized alatt, amíg ő irányította, nemzetközi hírű kutatói kollektívává fejlődött.

E sokirányú elkötelezettség, felelősségvállalás korántsem jelentette a szakmai alaposág hiányát. Éppen ennek az ellenkezője jellemezte őt: minden előadására, szereplésére gondosan készült. Munkatársaitól rendszeresen háttéranyagokat kért, amelyeket azonban általában közvetlenül nem épített be saját cikkébe vagy előadásába; inkább csak gondolati megalapozásul szolgáltak.

Tudományos munkásságának még a vázlatos áttekintése is óriási feladat lenne. Idézzük föl ezért csak a legjelentősebb felismeréseit! Világméretben is az elsők között döbrent rá arra, hogy az 1970-es évtized változásai nem egy újabb konjunktúraciklus hullámvölgyét jelzik előre, hanem egy korszakváltás nyitányaként értelmezendők, amelynek során átértelődnek az erőforrások, a pozíciók, a képességek, a lehetőségek, s gyökeresen új, immár *kölcsönös* függőségi viszonyok alakulnak ki. Ennek következtében Magyarországnak (valamint a többi szocialista országnak is) elkerülhetetlenül szakítania kell a korábbi elzárkózó, befelé forduló gazdaságfilozófiájával és modelljével. Kiemelkedő helyet foglaltak el érdeklődésében a globális problémák, közülük is a környezetvédelem és a világ élelmezése. (Aktivitására, szellemi frissességére mi sem jellemzőbb, mint hogy halála előtt éppen egy nagy kutatócsoportot szervezett a 21. századi élelmezési problémák vizsgálatára.)

Kutató és tudományszervező tevékenysége mellett kiemelkedő fontosságú – sőt történelmi távlatba helyezve talán a legjelentősebb – a magyar gazdaságirányítás reformjában vállalt szerepe. Két hűséges „harcostársával”, Csikós-Nagy Bélával és Nyers Rezsővel szervezték az „új gazdasági mechanizmus” megalapozását, kidolgozását, elfogadtatását, majd részt vettek a piaci viszonyok helyreállítását célzó intézkedéscsomag itthoni és külföldi népszerűsítésében.

\*

Bognár Józsefet – mint megkérdőjelezhetetlen szaktekintélyt – hosszú időn át gyakran interjúvolta meg a rádió, a televízió. A professzor úr talán akkor volt a legtöbbit szereplő közgazdász, amikor eseményszámba ment, ha szakmánk valamelyik képviselőjét megszólaltatták.

Nem volt barátkozó típus; kevesekkel tegeződött, s kitűnő humora, a kiváló emberek elmaradhatatlan öniróniája ellenére arisztokratikus távolságtartás jellemezte. Nála súlya volt, s megiszteltetésnek számított már az is, ha valakit „kedves barátom”-nak szólított.

Bognár József neve fájdalmasan gyorsan átkerül majd a „Ki kicsoda”-kból a lexikonokba. Emlékét díjak, róla elnevezett előadások őrzik majd meg, s néhány év múlva talán egy iskola is felveszi a nevét. Kevés barátja és sok-sok tisztelője fájdalommal búcsúzik tőle. Munkatársai, a szakma legjava megőrzi emlékét – de ennél jóval szélesebb kör tartozik hálával neki.

**Halm Tamás**